

Keresztury Dezső

"ZALAI VÁSÁR", "A LÁNGESZŰ JÓZANSÁG FÖLDJÉN", "A JÓZANSÁG LÁNGELMÉI"

Az írásokat kommentálja Kovács Sándor Iván

A zalaegerszegi Keresztury-Ház Kuratórium legutóbbi ülésén, 1996. június 21 -én egybehangzóan állapítottuk meg, hogy Keresztury Dezső halála után máris tanúi lehetünk kultusza első eseményeinek.

Rajtunk múlik, hogy a Keresztury-kultusz kimerül-e a hagyományos formális megemlékezésekben, vagy az életművet tartjuk ébren és tesszük eleven tudati erővé.

Erre való törekvésünk első jeleként ajánljuk az olvasók figyelmébe az alábbi kommentált antológiát : az Illyés Gyulával 1943-ban "vívott" *Hidi vásár - Zalai vásár* verses vitát, *A lángeszű józanság földjén* című esszét /mindhárom a Magyar Csillag 1943- évi számaiban jelent meg/ és függelékül a jóval későbbi verset, *A józanság lángelméit*/1979-ben kiadott *Válogatott versek* című kötetéből/.*

A Pannon Tükör közlésével egyidejűleg különnyomatban is megjelentetjük az összeállítást, mint a *Zalaegerszegi Keresztury-Füzetek* első darabját, hogy a Kuratórium és a szülőváros Polgármesteri Hivatala segítségével eljuthasson az érdeklődők - elsősorban a zalai fiatalok - minél szélesebb rétegéhez.

Mint a Magyar Csillag szerkesztője, Illyés Gyula tág teret adott folyóiratában annak a disputának, amely Szekfű Gyula antológiája után /1939/ a "Mi a magyar ?", a "Hol a helyünk a világban?" kérdése körül alakult ki. A Pátzay Pál, Szabó Zoltán, Kodolányi János, Vikár Béla, Gábor Ignác, Lajtha László, Vargyas Lajos, Balogh József, Illyés Gyula, Keresztury Dezső írásait felvonultató eszmecsere-t Illyés maga kezdeményezte 1943 januárjában *Hidi vásár* című versével, amire egy hónap múltán a *Zalai vásár*-ral válaszolt Keresztury Dezső.

A Magyar Csillagról írt tanulmányorozatában Németh G. Béla Illyés folyóiratát úgy határozta meg, hogy a "háború utáni idők alakítására való felkészülést kívánta szolgálni", s felsejülő "jövőképei" közül a "konzervatív liberalizmus", a "népi államszocializmus" és az "eurázsiai" transzcendentalizmus különíthető el. Az utóbbi a Máraival még 1942-ben vitázó Kodolányi nézeteit fedi. Kodolányi "elhárítja azt, amivel Márai, szerinte, biztosítani szeretné" a nemzet megmaradását; elhárítja "a nyugati kultúra és civilizáció értékeinek, meg a magyar kultúra és civilizáció rokon, közös értékeinek egybeolvasztását", mert a magyarságnak ősi, eurázsiai transzcendens szimbólumrendszere volt, s töredékeiben még ma is van". (Kortárs, 1995.)

"Az őshaza odaveszett,/ de a vágy nem emlékezet" - válaszolta volna *erre* József Attila. Kodolányihoz képest azok a nagy XIX. századi költők is összefüggőbbnek látták Kelettől s Nyugattól hozott-kapott vonásainkat, akiket az egyik tanulmány invokációja megidézt : ">> Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre /A magyar, elszakadt, testvértelen ága nemének.<< Az ifjú Vörösmarty szavára Kölcseytől jön visszhang : » Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak, / Nyugati ég forró kebelem nem tette hideggé.<< Alig jutott öntudatra a magyarság újjászületett irodalmában, már fölmerül nagy kérdése, kultúrájának kettős volta." (Vargyas Lajos, *Hagyomány és kultúra*, 1943, II, 377.)

Kodolányit, az Emese álma című monumentális regényciklus második darabja, a *Holdvilág völgye* szerzőjét a Magyar Csillag kritikusa, Szabó Zoltán szerint a "Vörösmarty romantikus és Arany feladatszerű gondja gyötri, prózában azt a kort akarja megjeleníteni, amelyről hiányzó naiv eposzunknak kellene beszélnie." Kodolányi ehhez "külön nyelvet" vagy inkább ormánsági, Balaton-melléki "honfoglalás kori nyelvjárást teremt magának", ez aztán túlhajtott modorosságokba, önmagát kedvtelve "utánzó" bizarrságokba keveri. (1943, I, 432-436.) Kodolányi válaszolt a bírálónak, aki többek között kifogásolta, hogy egy "Móricznál szereplő, ismert kanászdalt » tett át a Balaton mellé, a honfoglalás korába<'<. A felelet lényege: "regényemben hőseim egy turknyelvű dalt énekelnek. E dal csuvas - tehát volgai bolgár - szövege a következő (persze, nem fonetikai írással) :

ii pusz vilyat, pusz vilyat,
pusz kugyendzse chur vilyat,
ulmaa tsevar tyüzssek sinydzse
kaattseevalan cher vilyat

* A szövegeket alább abban a kontextusban értelmezem, ahogy a magyar költészet úgynevezett "csodaszarvas"-vereseit vizsgáló tanulmányomban nemrég helyet kaptak. (Öt versről van szó: Arany, Rege a csodaszarvasról, Babits, *Turáni induló*; József Attila, *A csodaszarvas*; Illyés, *Hidi vásár*; Keresztury, *Zalai vásár*. - A tanulmányt a C. É. T. folyóirat közölte 1996 augusztusában, s megjelenik *Kárpát szent bérc...* című könyvemben is.)

E csuvas szöveg kissé szabad fordítása a dalocska, amit közlök". - Ez a "dalocska" lenne magyarul a "Káka fölött, nád fölött / Horogvessző játszik, / Káka tövén, sás tövén / Réce-ruca játszik. / Dagadozó derekaljon / Legény, leány játszik." (1943, II, 493.)

Mutatis mutandis: majdnem oda hátráltunk vissza, ahol a *Rege a csodaszarvasról* 1865. évi "Sakhagin sakhaga ucsadi kulsár..." kezdetű tatár-üzbégfordításáról kellett szólnom. (Ezt az átültetést tudvalévően a Vámbéry Ármin által Magyarországra hozott "tatár atyafi": Isák Molla készítette Kiskunhalason, vendéglátója, Szilády Áron hathatós közreműködésével. Arany a fordítás első szakaszát mutatványként közölte a Koszorúban. A teljes szöveg még kiadásra vár.) Ha Arany verse olyan ősköltőiesen hangzik tatár-üzbégül-sugallja a párhuzam -, a Kodolányi-regény betétdalocskáját is rokonnépiesen ősvivé hitelesíti a csuvas szöveg.

Illyés versét, a *hidi vásár-t* (1943, I, 36) se tatár, se csuvas nyelvi hangulatok nem régiesítik. Csak ritmusa az Arany Csodaszarvas-verse óta kötelező nyolcas.

*Hol a vásár, ott a vásár,
közepében sámán kántál.*

*Tekerül a kocsma köré,
mint falu a tornya köré.*

*Közepéből, messziről még
az a síp, dob, rikolthatnék,*

*Itt kanyarog karikára
itt csobog Emese álma.*

*messziről még, az a lárma,
mintha Ázsiából szállna.*

*Mennyi utca, lenge térség,
futó állat, tarka népség.*

*A sík alján a tág napból
jön egy lovas pejlóvastól.*

*Ni egy kabar egy ugorral,
egy onyor egy vogullal.*

*Kelet nyíló kapujából
jön egy csorda, jön a pásztor.*

*Ilyen néppel, ilyen fórum
lehetél ős Karakórum.*

*A föld alól, mint a lélek,
mint a szöcske, ürge féreg,*

*Ni egy cserkesz, ni egy tatár,
egyik csendőr, másik csiszár.*

*mint a hangya, a tavaszi,
dől a magyar, az igazi.*

*Kerek a vár, akár az ég,
kereng egyre, mint a kerék.*

*Mint király a háznépével
jön egy hajdú hús ökrével.*

*Hát maga kínai ma mi ?
Láthatja jól, hogy vasuti.*

*Villan a felhőnyi porból,
kimennydörög a szíj-ostor*

*Forog nyugatra, keletre,
a néptenger keveredve.*

*Birka, borjú, a bikára,
szimatol a kun a jászra.*

*Van csízió, van dáridó,
görög, török, örmény, zsidó.*

*Mint az árvíz, mint megéledt
kétezer évnyi kísérlet,*

*Haj magyar sors, szétszakító
s újra összegombolyító.*

*a láthatár sír-árkából
dől a magyar, a javából.*

*Az a glóbus! itt van, itt jár,
Igyál magyar, szebb lesz mindjár.*

*Jön a gyerek, jön a bogrács,
kocsin fut a sátoros ház.*

*Égigérő porban szépen
nézd így jár keser levében.*

*Jön a kémény, ládd-a, füstöl,
jön az udvar mindenestől.*

*Szennyben, szagban, jajban, zajban,
így forgat egyre vakabban.*

*A kocsisor, mint a zsineg
gombolyaggá úgy tekereg.*

*Pokol ez, de - édes, mint a
bakanépnék a körhinta.*

*Ebben élünk, ebben főiünk,
a napisten főz fölöttünk.*

Illyés Árpád című versének geneziséjét és Európa felé forduló szemléletváltását nyomozva újabban Domokos Máttyás helyezte el a *Hidi vásár*-t a költői életmű összefüggéseiben (Somogy, 1996). A harmincas évek versei közül a *Magyarok*, az *Ősapa*, a *Philologia*, a *Dülö-út* mutatnak a *Hidi-vásár* felé.

A kétsoros szakaszokká aprózott forma Arany öröksége, de a népseregszemle a *Turáni induló-t*, Babitsot követi. Van azonban egy közelebbi mintája is: Gulyás Pál *Újévi vásárfia - Tiszántúli köszöntő* című verse, amely először 1942. január 1-jén egy debreceni lapban jelent meg, majd *Az Alföld csendjében* című kötetbe is belekerült (1942). A Gulyás-vers különböző terjedelmű és szótagszámú szakaszaiból néhány kétsorosra alakított részletet ragadok ki a *Hidi vásárral* fennálló párhuzam szemléltetéséül:

Gyere ide, Árpád fia, itt van a szép vásárfia!	A halottak az élőkkel együtt ropják táncukat,
Túl a Tiszán és a Túron, itt van a szép Tiszántúlon!	Ond fia a felhőkkel lejtik új csárdásukat. [...]
Egy nagy fehér lepedőre van kirakva, végy belőle,	Zúg a Tisza, zúg az örvény, ébredj fel Hadház, Böszörmény!
csak járd körül, mint a vizsla: ott a lajbi, ott a csizma,	Híres hajdúk és hunok, kiskunok és nagykunok!
Ott a liba, ott a ruca, ott szalad két mangalica, [...]	Ott szalad a lakodalmas csilingelő csodaszarvas!

Már Gulyás Pál alkalmazza a felsoroló halmozást, és maga a „lakodalmas csodaszarvas” is ott csilingel a köszöntő forgatagában. De sem a színes néprajzi szituációt megtöltő regösének-hitelesítésének, sem a látomások nem keltik fel Illyés figyelmét. A *Hidi vásár* egyneműbb, összefogottabb, a néprajzias-mitologizáló „tarka színpad”, „az új bazár” *Újévi vásárfia*-kellékei helyett a népseregszemle kavargására esik a hangsúly.

A *Hidi vásár* kétsorosai kifogyhatatlanul ötletesek, de hiányzik belőlük a historizáló stilizálás és az a távol tartó beállítottság, ami a *Turáni indulóból* érezhető. A *Hidi vásár* hitvallásosan átélt enumeráció.

Illyés *Hidi vásár-ára* a Magyar Csillag akkori legsokoldalúbb munkatársa, a szépírói teljesítményének javát is akkoriban alkotó Keresztury Dezső a *Zalai vásár*-ral felelt (1943, I, 130). A válaszversnek mottója is van: „A »Hidi vásár«-ra, baráti vita helyett”:

»Hol a vásár, ott a vásár, közepében sámán kántál«	rongyosan a nagy ég alatt kézből majszojják a halat
mint keleti mese, éled magyar élet, a jelképed.	s mintha mindnek füle fájna: kiabálás, süket lárma...
De van-e hát, tudja Isten, Ázsiában vásár ilyen,	Milyen más is, milyen látvány egerszegi híres vásár!
olyan néppel olyan fórum, mint voltál ős Karakorum ?	Mert ünnep a vásár napja, azért tették vasárnapra.
»Keleti« vásárt, no jól van, én is láttam – Gyurgyevóban.	Felkészül a vidéki nép, félesztendő untig elég
Volt ott örmény, zsidó, román, oros, bolgár, rác, turkomán,	s indítja a kakas szója, akár egy proseeccióra.
volt ott annyi, hogy nézni sok: népdal, mozi, fürdő, piszok.	Ezeréves falu küldte, nem a puszták szele szülte:
Hadonászó, zajos család, mely nem érti egymás szavát,	a sok Szeg, Túrje Hottóval, Bucsuszentlászló Szentgróttal,

Besenyő, Csatár meg Botfa Szentpéterúrral egy sorba.	lacikonyhán forog a nyárs, sül a kolbász, jó fokhagymás:
városi nép is úgy ébred, várni a falusi népet,	csúszik arra, jobban, mint ő tokaji, a dombi vinkó;
jóemberét, atyafiját: az egyik hoz, a mási ad.	áldomásra húz a cigány, ipa vőt, az sógort kínál.
Tele is néppel a város, két fő-utca sátor-árus;	Hol a vásár, itt a vásár, nem az Obnál, a Zalánál.
másik város a domb alatt, rendben disznók, marhák, lovak.	Nem csak összeröfönt népség: ó-magyarság s kereszténység.
Takarosan, nagykendősen, borotváltan, ünneplőben	Falu, város a kurgánjuk, az Úr Jézus ügyel rájuk.
jár-kelet a nép nyüzsgő sorba, egymást értőn alkudozva;	Az a Bábel tömkelegje nem vonz engem napkeletre,
aki nézi, csendben megáll, csak az árus, az kiabál.	Ez tán nem oly dús költészet, de valóság, igaz élet.
Ez a vásár! mint egy ünnep! Sátrak alatt komák ülnek,	Ez csak álom, az csak ábránd, fonjunk abból szép szivárványt.

A *Zalai vásár* mottójában exponált „baráti vita” nyilvánvaló szemléleti különbségre céloz. Az Illyés -vers zalai parafrázisában Keresztury a „magyar élet” „keleti mese”-jelképeként fogja fel a *Hidi vásárt*, és „nyugatiason” felel rá. Igazi keleti vásárt a romániai Gyurgyevóban látott Keresztury – ő legfeljebb ott látott olyat, mint amit Illyés rajzol. Afféle az, mint Babits fogarasi Vásár-a: „vásári pénz koppan a *durva markon*, / *kilógó ing*, *zord busa szemívek*, / [...] *sötét örménnyel alkud az oláh*, // [...] *jön vastaglábú asszony sárga arccal*”

Illyés keleties *Hidi vásár*-ával Keresztury a maga zalai szülővárosa, Egerszeg „urbánusabb” „híres vásár”-át állítja szembe, és a vásári hétköznapiság helyett a vásárt, mint ünnepi alkalmat festi. Zalaegerszegi vásárba menni: akár a processióra, az úrnapi körmenetre! (A *proseccio* – ami a versben áll – a latin megnevezés népies alakja.) A Zala nem Ob, a zalai vásárnépet nem a „puszták szele” hordja össze; ők nem „a Bábel tömkelegje”, hanem ezeréves falvakból jött keresztények: „*Falu, város a kurgánjuk*, / *Az Úr Jézus ügyel rájuk*.” A *Hidi vásár*: „Az csak álom, az csak ábránd”, nem többre jó, mint „szép szivárványt” fonni belőle. Mintha megint József Attilát hallanánk: „Az őshaza odaveszett, / de a vágy nem emlékezet.”

Ugyanekkori írása Keresztury Dezsőnek *A lángeszű józanság földjén* című tüneményes szülőföld-esszé (1943, I, 87–91).

A lángeszű józanság földjén költészete, könnyed kifejezési eleganciája s személyessége fölébe kerekíti az esszét a versnek, mert a *Zalai vásárt* nehezíti bizonyos téziszerűség s némi didakszis. Az esszé ötvennégy éve elteltével is friss, lenyűgöző írás:

Ifjúságom voltaképpen két szintéren játszódtott le. Zalaegerszegen és Nemesgulácson. A zalaparti mezővárosban születtem, s ott éltünk tizennégy éves koromig. Akkor a családi birtokra, Badacsony tövében lévő faluba költözködtünk. A külső élet adatai tehát alig igazítanak útba. De azt hiszem, ebben a kérdésben a külső körülményeknél fontosabbak az élmények. Az ember ott el igazán, ahol szívesen van, ahol termékenyítő benyomások érik, ahova a szeretet, az emlék és a vágy érzései kapcsolódnak. S én igazán szabadnak és boldognak mindig a városon kívül éreztem magamat, a -'hegyen ->, ahogy

felénk a szőlőskerteteket nevezik, fák, füvek és virágok között, a szabad ég alatt, tágas kilátókon surranó, csobbanó vizek partján.

A vidék, ahol gyermek voltam, meleg színekkel él emlékezetemben. Ez bizonyára másokkal is így van: a távolból visszaintő ifjúság felderíti a múlt legborúsabb tájait is. Az én emlékeim valószínűleg azért különösen szépek, mert a gyermekségem boldog volt. Szüleim tiszta polgári viszonyok között éltek; vigyáztak ránk, de gondosságuk soha nem vált szigorrá; természetünk szerint hagytak nőni bennünket. Körülöttünk mélységes béke honolt;

a háborúval akkor találkoztunk először, amikor a gimnáziumot kórházzá alakították át s hogy nincs minden rendjén, abból kezdtük sejteni, hogy apánk egyre többet ült hivatalában, ahol puritán gonddal intézte városának ügyeit, mindaddig, míg a túlzott teher alatt össze nem omlott. Elképzelhető tehát, hogy csak nekem oly ragyogóak ezek a vidékek; az én boldogságomat tükröztetik. De mégis azt hiszem, bennünk is ott él az a szépség, az a nyájasság, az a komolyságban is mosolygó, halk derű, mellyel az álom, s a költészet szőtte át emléküket.

Zalaegerszeg nem nevezetes s nem is különösen vonzó kisváros. Megyeszékhely, de csak vicinális vasútja van; a Déli prűszkölő gyorsvonatai két faluval arrébb csattognak el; mondják, a helybeli iparosság nem engedte annakidején ide vezetni a vonalat. Göcsej fővárosa, ezé az Isten háta mögötti országocskáé, ahol a én gyermekkoromban még tengelyakasztó sárba süppedtek ősszel s tavasszal a faluk, ahol azonban a magyarság egyik legeredetibb törzse él. Göcsejből jöttek hozzánk a vincellérek, a szolgálólányok s innen jött iskolatársaim egy része is. Tőlük tanultam meg a nyelvjárást s a népdalokat, velük mentem először falusi kirándulásokra. A göcseji atyafiak gyűltek be nagy ünnepekkor a főtérre s zsúfolódtak be a nagytemplomba az esperes úr recsegő orációit hallgatni. Ez a templom különben a város művészileg legjelentékenyebb épülete. A dunántúli barokk zömök, kissé nehézkes, de darabosságában is vonzó stílusában épült s úgy ül, terebélyesen, földhöz lapulva a város közepén, mint egy gondos kotlóstyúk. Kis emelkedésen épült, ugyanazon a dombon, amelynek másik felét a Vár foglalja el – ma törvényszéki börtön – s a várkert, ahol sötétlombú vadgesztenyék alatt Deák Ferenc bronzszobra álldogál a játszó gyerekek között. A város különben a lapos rétek felé húzódik, a gyakran áradó Zala csalitosa iránt; talán ezért is oly sok az ereszéig nedves ház errefelé. A magasabb részek csak újabban épülnek be; a Kálváriadombra, a polgárok legrégebbi temetőjébe, hajdanában nem egyszer csónakon jártak az emberek. Mi van még látnivaló? A megyeháza, a gimnázium, a Csányi-szobor; a Baross-liget, a göcseji harangláb? Idegennek mindez alig mond valamit.

Ami nem mindennapi itt, azt az embernél nagyobb alkotó formálta, a természet. A vidék enyhe domborulatában az Alpok tornyosodó hullámverése simul ki. A dombok lejtőin szőlők; igaz, inkább csak bicskanyitogató vinkől termelnek, de mégis átvészelték eddig még minden veszedelmet. Az utak felkanyarodnak a hosszan nyúló dombhátakra, két oldalukon présházak, kápolnák, haranglábak sora. A kertészkedés errefelé hozzátartozik a polgári életformához is. A mi szőlőnk a Jánka egyik kis fiadombján van; apánk maga telepítette s gondozta; gyümölcsöt is ültetett hozzá, méhest létesített, nyaralót, vincellérházat épített rá s az egészszet bekerítette gledi-csiasövénnyel. Ez a szőlő, a »hegy« volt gyermekségemnek legboldogabb tanyája. A verandáról tág kilátás nyílik a városra, a távoli dombokra s he, Göcsej felé. Besenyőn, Botfán túlra; a Jánka gerincén szólalt meg mindig az esteli harangszó s a ház fölött, a hely egyik könnyöklőjén szokott éjszakánként tárogatózni ifjúkorom egyik legmulatságosabb alakja: »Sorsüldözte Ferenc, titkos festőművész s a haza vándor lantosa : költő«. Ez

a táj is az évszakok fordulása szerint változtatja arculatát; nekem mindig élénkzöld marad, virágzó fákkal s a nyíllá szőlő feledhetetlen, különös, könnyű illatával.

Gulácsra, nagyapánkhöz, eleinte csak vakációban mentünk. Első emlékeim itt utazásokról szólnak. Anyám hajnalban kelt s én, félig álomban addig könyörögtem, míg magával nem vitt. Az öreg kávédaráló nehezen cipelte a kocsikat: döggött-húzzok-meggsza-kaddok; de azért jöttek sorban, mint a közelgő csoda állomásai: Szepetk, Túrje, Ukk, Gógánfa, Sümeg, Tapolca. Ott kocsira szálltunk s pár perc múlva kitérült előttem a világ legszebb látványja, a szeszélyes hegyek között elterülő lapály; közeledett a völgy ölében, zöld lombok árvízében fuldokló falu s a falu közepén ott állt a pléhtető ház, melynek vadszőlős verandáján nagyapánk várt s Tyrász, a nyugdíjas vadászakutya ugrott a nyakamba. Ezt a vidéket folytonosan mozgásban látom, mert így éltem át: kocsiról.

Ó, ezek az ifjúkori kocsikázások! Egy életre elégséges benyomás szunnyad bennük. Szekerek és hintók, lovak, kocsisok, sallangos szerszámok és hámistrángok, elindulások és megérkezések, ezernyi út, elforgó s mindig rokon vidék, az évszakok s napszakok lágyan változó múlása, útitársak s kísérek; a hangulatok, benyomások, érzések és elmékedések micsoda roppant gazdagsága emelkedik fel ingó korállzátanyként az emlékezés hajjából, ha rájuk gondolok! Kocsin lépett életembe először a nagy terek napfényes varázsa, s a holdas éjék kísértetes ijedelme; kocsin parádéztam első szerelmem előtt, ma gam hajtva, sárga kesztyűsen, serkedő bajússzal anyám tüzes csikóit s kocsiról búcsúztam az őszi ködbe bújít vidéktől, halálos bánattal, akkor azt hittem: örökre; a gyepelőt szorítva fakadtam sírva értelmetlen váratlansággal, mikor apám halotti ágya mellől hajtattam a pengő hidegben Tapolcára koporsót venni s löcsös szekéren zörögtünk haza a szőlőből, részegen gajdoló legényekkel és lányokkal, mikor az ittas kocsis majdnem a halálba vitt mindnyájunkat. S kocsiból láttam meg minden évben a Balaton csillámló víztükrét. Ez a pillanat mindig a szívembe nyílt. Nincs olyan év, hogy ne látnám többször is, de most is torkomban a szívem, ha megpillantom a tavat, az egyetlen, a leírhatatlant, a kimeríthetlent.

A Balatonról most nem is illik beszélnem. Felszínét mindenki ismeri, titkairól, igazi arcáról a szemérem s az irigység tilja szólanom. A völgyhöz kanyarodom inkább vissza s végignézek rajta hármashegy pincénk elől, mert onnan a legszebb. Balra a Badacsony tömbje, középen a kőkapu, lejjebb a korkováni szőlők. Jobbra a Gulács cukorsüvegje. Szemben a Szentgyörgyhegy kopár bazaltgongója s apró pincékkel borított lankái. Balról az edericsei hegy zárja le a képet; elmosódó háttéréből, mint egy finom Kisfaludy-rege emelkedik ki Szigliget. Jobbra nyílt a kilátás, Csobánc, Haláp, s ha szép az idő, Sümeg is látszik. A völgyben faluk s egy kisváros, patakok, utak, nádas csallitok s legfőként hosszú nyárfasorok. A meghajló nap átsugárzik a felszálló könnyű párán s mindent valami boldog, átszellemült, délibábos fényben old fel. Csend von. Szinte hallani, amint a széljárta hegyoldalokon duzzad s edesedik a szőlő. A táj mintha rélszenderben élne: nincsen egyetlen rikító színe; zöldjén áttetszik a bazalt kékes szürkésége. A legédesebb bor terem itt, de a hegyekről valami fanyar bölcsesség sugárzik. Nem csoda, sokat

láttak. Nem csak a természet vajjódását, a vulkánok születését, hanem az ember »hangyabolyi műveit« is.

Aki egy országrész történelmi szerepét a rajta belfelt tragédiák nagyszerűségén méri, Zalát könnyűnek találhatja. A magyar életnek nem játszódtak le errefelé sorsdöntő jelenetei. Pátosz nélküli vidék ez, kissé félreeső, de bensőséges, mély hagyománnyal gazdag. Telve von emlékekkel; az őstörténet, a római kultúra, a népvándorlás s az Árpádok kora mind itthagya életének nyomaait. Olyan műkedvelő régiséggyűjtő, mint Darnay Kálmán, gazdag múzeumra valót szedett össze belőlük. A vidéken egymást érik a templomok s erődített helyek ép vagy rombadőlt maradványai; a hét híres vár köveit a regényes regeköltészet tette közismertté; Tihany nemzeti ereklyénné vált. Tagadhatatlan, a megye nem büszkélkedhetik világhírű építészeti és művészeti emlékekkel, a barokk is, melynek építészeti újraformálták a Dunántúl képét, csak helyenkint alkotott errefelé remekeket; például Sümegen a püspöki nyárikastélyt s Maulbertsch freskóit. Főúri kastély is kevés bukkan elénk s a régiiek ezek közül is inkább a nemesi udvarházak egyszerűbb stílusában épültek. De mennyi grácia, mennyi ízlés van a módosabb parasztházak romános kőtornácain, barokkos oromfalain s ősi, fával, zsuppal, náddal élő díszítő elemeink!

Vérbúcsú, a vad, Veszprém körül telepedett meg, Koppány, a lázadó, Somogyból támadt fel István ellen. Zalában, úgy látszik, inkább a csendesebb, bölcs urak foglaltak szállást népeikkel. Azóta se indult ki innen forradalom; a meggyűlt indulatok legfeljebb hét határra szóló bicskázásokban kerestek utat maguknak. Igaz, hogy a megye a kivételes, lázas építőkből sem igen adott a nemzetnek. Festetich György például, a reformok terén Széchenyi legnagyobb elődje, azok közé a magyarok közé tartozott, akiket, mint »fontolva haladók«-at annyiszor megvádoltak lassúsággal, de akik ebben az országban rendesen a munka dandárját végezték el. A Keszthelyi Helikon is a nyájas műzsák találkozójának készült. Azok a dunántúli költők jöttek össze ott, akik Kazinczy házard stílusreformjával szemben a nyelv hagyományos géniuszt védelmezték. Vezérük Kisfaludy Sándor, akinek verseiben először vált beszédessé a magyar táj, s épp ez a föld, a zalai köznemesi világ éneklője volt. De Berzsenyi is szívesen eljött a nyájas Keszthelyre, a kék hegyek közé, »melyeken a nektár csorog s az öröm dala harsog«, a »századokat látott vadonok« mellé, ahol »a szilaj Arkászok legelészve terelgetik a nyájt s a kies estvéken nyögdecstel lassú furulya«. Csakugyan Zalában ne történt semmi világraszóló; az országintéző urak Füredre is - ahol különben az első állandóbb magyar színház épült a Dunántúl - legfeljebb előzetes országgyűlési megbeszélésre jöttek össze, mint 1825 nyarán. A megye legnagyobb szülőtte vitathatatlanul Deák Ferenc, a bölcs, aki nem szenvedélyeivel, lázas tettvágyával, képzeletének vagy műveltségének ragyogásával tünt ki, hanem nyugalomával, megingathatatlan jogérzékével s lángeszű jőzanságával.

Ahogy a táj, úgy él emlékezetemben a nép is. Évtizedekkel ezelőtt, még ifjú fejjel, csodálkozva olvastam Berzsenyi jellemzését a somogyi pórokról, akik között úgy élt, oly számkivetetten, mint a lelkes fehér ember a bunkós bennszülöttek közt. Az a kép is, melyet bosszús falu-

kutatóink könyveiben találtam, eléggé újszerű volt nekem. Én másként ismertem a népet, pedig közötté éltem, a nyarakat a falusi gyerekekkel játszottam, kalandoztam, verekedtem át; részt vettem később munkájukban, ünnepeiken, temetéseiken s lakodalmaikon; ismertem vágyait s gondjaikat. De sem kizsarolt s halálra éheztetett helótával, sem dühtől rekedt, ordas csikasokkal nem találkoztam közöttük többel, mint a városokban, az urak és polgárok között. Igaz, hogy gyermekkorom földjén aránylag egészséges a birtokmegosztás. Nagybirtok, ha van, több határban helyezkedik el kisebb darabokban; a köznemesi földek 50-500 hold között mozognak; a közbirtokossági erdők, legelők, a sokoldalú, majdnem kertészkedő gazdálkodás a kisebb gazdáknak is módot adott, a napszámos szegénységnek állandó munkaalkalmat biztosított. Vannak, akik az itteni nép szelidségét azzal magyarázzák, hogy a vidék katolikus. A vallás csakugyan erősen befolyásolja a zalai nép életét - Móricz Zsigmondnak oda kellett mennie, hogy már féfikora delén, találkozzék olyan törzsökös magyarokkal is, akik nem kálvinisták, - de a vallás csak egyik magyarázó ok. Érzésem szerint fontosabb az, hogy a vidék urai együtt éltek a néppel, hogy tömegelnyomás és szolgaság arrafelé ismeretlen volt; a tehetséges parasztyerek megtalálta az utat felfelé. Hadd említsék meg itt egy játszótársamat, a szomszéd suszter fiát, akitől később Párisból, Berlinből, Londonból, New Yorkból kaptam leveleket, aki ma Pest egyik legkeresettebb divatszalonjának tulajdonosa, de megvizsgáztathatná például a francia gótikából a szakembereket. Ő csak kiöltő, de nem egyetlen példa.

Ifjúkoromban még közelről ismertem meg ezt a megingott középnemesi réteget. Bár a családfők között sok volt a diplomás ember s az asszonyok kitűnő, nem egyszer külföldi intézetekben nevelkedtek, e familiák nagyrésznél még kötelező volt a falusi munka tisztelete. Kitűnő gyümölcstermelők, szőlészek, állattenyésztők, kertészek akadtak soraikban; a vetélkedés, harag, gőg és gyűlölet széthúzó erőit akkor még úgy ahogy ellensúlyozták a hagyomány, a rokonság, a baráti összetartás szálai. A nép között éltek, mint bírók, vagy első a tanácsban s műveltségük hasznára vált a falusiaknak is, akik nemcsak a barokkos oromzatokat másolták le az úrilakásokról, hanem az észszerűbb gazdálkodásra is kaphattak példát és tanácsot. E családokban, úgy emlékszem, csaknem mindenütt patriarchális szellem uralkodott. Ismertem olyan urat, aki török basaként élt cselédei közt, gazdasszonyát vette, már felserdült gyerekekkel feleségül, s a tehenesek, béresek közül is nem egy apjaként tisztelhetette, de ismertem olyan nemzetes asszonyt is, aki szigorú eréllyel örködött a falu erkölcsi fölött. Keresztanyám házába például cselédgyerek engedelem nélkül be nem léphetett, de özvegyesre jutva, évtizedeken át ő ruházta, nevelte vincelérjének számtalan gyermekét; ha kellett, külön kosztra fogta őket a maga konyháján. S e szorgos, sokszor szenvedélyes gazdák és gazdasszonyok nem süppedtek szükségképpen parlagi műveletlenségbe. »Az ember tragédiájá«-ról nagyanyám öccsének asztalánál hallottam először, a világirodalomba keresztanyám könyvtárában szédültem bele, s az első Beethoven szonátát soklányos nagybátyám játszotta el nekem.

Persze ez a képnek csak egyik oldala, a szebb, az ábrándosabb: a vidék nyári napsütésben. Esztelenség s az igazsághoz való hűtlenség lenne eltagadni mellőle a másikat, az árnyékosat, az ijesztőt. A gyengéd zalai hal-
mok között is élnek démonok, a táj néha ködbe süpped s a sár magába nyeli az ember apróka műveit. A gomolygó pára látványnak gyönyörű, de a valóságban megüli a lelket s megtámadja a tüdőt. Mennyit pusztított a tüdővész csak a mi környezetünkben is! Az én falumban, gyermek-
ségem idején, a fiatalság virágját vitte el. Sok halottat lát-
tam: kékre vált gyerekeket, szelíden elszunnyadt öregeket s vérbefagyott legényeket. S mennyi romlásnak voltam ta-
núja, hány szenvedélybe, gyűlölködésbe, italba szédült emberrel találkoztam, mennyi szétzúlló vagyonnal, hány családdal amelynek elkínzott vagy fennhéjázó asszonyai s félkótya, durva férfijai, mintha Dosztojevszkij regényei-
ből léptek volna elő! Kísértetlátó álmaimban ma is feljár még annak a lucskos, késő őszi éjszakának emléke, ame-
lyet a kies völgy ölné, idilli szőlőskert és fenyőliget köze-
pén álló, festőien szép úri lakban töltöttem a delírium tremens felé közeledő családfő, rákos, csonttá aszott fe-
lesége s beteg gyermekeik társaságában; a kis halomra felkúszott a hideg köd, a szennyes égen valahol fenn vad-
ludak kiáltottak s a férfi részeg horkolását veszekedő cse-
lédek szitkai szúrták át a kietlenül felderengő hajnalban. Emlékszem délzalai benyomásaimra is, a kerítés nélkül egymásra hányt, rogygiant gerendaházakra, a sápadt gyerekekre, a nép irtóztatós magárahagyottságra, a köz-

botrányt élvező zúllott papra, aki a lelkiek helyett egészen más táplálékkal látta el híveit. A sivatagi, télen ürességet ma is a kisvárosi, »bélebűzhetd« társasági »krém«élete jelenti számomra.

De mindez az emlékezés iszapos mélyein bolyong csak. A felszín világos s lebegő könnyedségével feledhe-
tetlen.

Tudom, ma már más világ járja. A régi megszű-
nőben von, vagy el is merült már. Az udvarházak lakói kö-
zül egyre többen költöznek a városba, a falvak társadal-
mi s gazdasági képe megváltozik. Gulácson is ipartelep
működik már, a régi családok elmúlóban; helyüket új hi-
vatalnok-értelmiség foglalja el. Sokszor hallok fanyar, ke-
serű híreket a pátriából s mikor ott járok, mindig több az ismeretlen arc, az új, idegen benyomás. Öregszem s más
színen mutatkozik a világ. De éppen ezért lesz mindig szebbé, tisztábbá s áttetszőbbé az a kép, amelyet gyer-
mekkorom tájairól emlékezetemben hordok. Megérik, mint a gyümölcs, zamatos lesz, mini az óbor, zárttá, befe-
jezetté, mini a műalkotás. A valóság bizonyosan nem egy ponton más. Az idők idegesek s az emberek nyugtalanul
sietnek a változás felé. De a hegyeken a történelem pi-
hen s a lankák mosolygó derűje nem változik. A zalai ter-
mészet a valóságban is költői, sőt több: emberi. A szőlők-
ben telnek a fűrtök, a mezőkön érik a vetés s a napfény-
ben fürdő dombokon úgy vegyül össze a mandulafa s a szelíd gesztenye a karcsú nyárfákkal, mint a bibliai tájak ciprusai az olajfával és a fügebokorral.

A lángeszű józanság földjén a Zalai vásár ember-és tájszernéleteéhez is magyarázatot ad. Vásár nincs benne, de van ünnepi mise; a városkák, falvak, hírességek nem kapnak karakterizálást; csak egy-kettő említetik például a Zalai vásár-ban is felbukkanó Besenyő s Botfa: "A mi szőlőnk a Jánka egyik kis fiadombján van; apánk maga telepítette s gondozta; gyümölcsöst is ültetett hozzá, méhkast létesített nyaralót, vincellérházat épített rá s az egészet bekerítette gledicsiasövénnyel. Ez a szőlő, a »hegy« volt gyermekségemnek legboldogabb tanyája. A verandáról tág kilátás nyílik a városra, a távoli dombokra s be, Göcsej felé, Besenyőn, Botfán túlra; a hegy egyik könyöklőjén szokott éjszakánként tárogatózni ifjúkorom egyik legmulatságosabb alakja: Sorsüldözte Ferenc, titkos festőművész s a haza vándorlantosa: költő. Ez a táj is az évszakok fordulása szerint változtatja arcukat; nekem mindig élénkzöld marad, virágzó fákkal s nyíló szőlő feledhetetlen, különös, könnyű illatával."

Ez a szeretet, az emlékezésnek ez a meghittsége teszi öntudatos vallomássá a Zalai vásár-t is. A zalai nép - mondja az esszé - nem a puszták népe: az úr Zalában polgári foglalkozást tanult, a paraszt tehetsége kibontakozhatott, „a falusi munka tisztelete” minden rendű és rangú családban kötelező volt.

"Illyés Hídi vásár s Keresztury Zalai vásár című verses vitáját" már Németh G. Béla úgy összegezte, hogy Keresztury zalai tájrajzait hívta segítségül az érveléshez: „Illyés mintha megirigyelte volna Kodolányi, Sinka, Móricz stílusát és világát, valami folkllór-naturális, mondjuk, ugor-türk-szamojed orientális bazár-archaikus-anarchikus vá-
sárt festett - Keresztury józanul fontoló-szemlélődő, tisztán öltözött, meggondolva szóló, ismerősöknek örvendő, ita-
los hejehujáktól idegen vásári képet rajzolt. S ezt tette akkor is, midőn dombos-hegyes szülőföldje gondosan mun-
kált mezejű-szölejű tájait idézte föl, hol nem a nagy verekedések és a legendás úri csínytevések adják a virtust, ha-
nem a tisztesség, a gazdaság, a család ápolása." (Irodalomtörténet, 1994)

A több mint harminc évvel későbbi vers, A józanság lángelméi már címével is A lángeszű józanság földjén című esszéje utal:

A mélyresüppedi szemű, szova-nincs költő,
a hatvanévesen agg király, a Palota foglya
verset kezdett „a jó öreg úrról”, eltűnődve:

nem volte abban „nagyobb az ember a hazafinál”?
de mint annyi más műve, ez is töredék maradt,
mert a régi sereget szétverték a régi hitek
kiégték, az aranyfényű szavakat rézgarasként
csörgették hamisítók.

Egy évvel az Őszikék előtt

meghalt a férfi, aki szintén nem futott el, túrta s túlélte Haynaut, Bachot, kívárta a jobb időt, s alkudott szívós türelemmel, a végső törmelékig megőrizve mindent az újratemendő haza eszményeiből - amikért hány jó társ adta vérét s elméjét! - mit megmenthetett, óvhatott, míg csak a geszti bolond szél első lápi fuvalma fel nem emlte a házárdon taktikázó utódot, ki „szegre akasztván a bihari pontokat” áttallépett a táblabírón s félresodorta koncra-éhes újkori martalócaival.

A Megyei Könyvtár mellett áll az Ómegyeház, amelyben visszavetette követi megbízatását, mivel ólmosbottal, itallal szerezte meg neki pártja; előtte magaslik közhely-bölcs államférfiu-mozdulattal szobra, mely alatt platánok árnyékában ott golyóztunk, fogócskázunk szilaj gyerekeként, s melyet - tisztelet érte a szülőföldnek! - le nem dönthettek a képrombolók. A hőskorszakban ide gyűltek egykor a kuruc vármegye kis-urai.

Ó azok a siratnivaló kis falusi kuriák! térdig nedves falu néhány szobával, ahol nem csak henyéltek, mulatoztak, de olvastak is, a hon dolgairól vitáztak nagy rómaiak s a reform-gróf érveivel. Ilyenben héjázta Berzsényi egykor hérosz-leikét, istállóból lett könyves-házában Horváth magyar Enciklopédiára készült, itt írta össze ötödfélszáz szép énekét s csinált az istenhátamögötti Göcsejben poétriákkal Helikont. A nép Kastélynak

hívta az udvarházakat, mert törzsfő-sátrakként ültek a zsuptetős, faragott, kontyos-homloku borona-viskók között.

Söjtör, Kehida: Deák is ilyenekben érlelődött. Mikor az „ősi dicsőség” parancsait felidéző költő-barátja hallgatag lomhaságáért feddette, így irt: „Nézd a bivalyt, mely lassu, de hogyha emel, nagyot emell!” Ő is kivonszolta nemegyszer megyéjét a sűrű sár-agyagból; emelkedő fénnel állócsillag lett a feltápászkodó ország egén; homálytalan a borulatban is: némasága beszélt, ha csak arra volt lehetősége, ha lépett, nehéz komolysággal az elérhető felmérve; nem szédült szakadékok s ormok közt roppant terhekkel vállán; egyszerű volt a parádézó felpezsdülésben; remény nélkül is emberség példáját mutatta.

A két nagy öreg bronz szobor-mása ezért is ül talán oly fáradtan meggörnyedvén a habosan áradó főváros főterein, az újuló világban. Nagy multak emlékei? Józanság, hűség lángelméi: utolsó egy nagyszerű nemzedékből, mely a világszabadság fényébern az itthoniért küzdött, konok reménnyel mind magánosabban. Bihar sivatag-tölgye a költő, Zala gesztenyéje, berkenyefája a bölcs: megálltak rendületlenül helyükön: növekedtek ritka napsütésben, sűrű viharban felzúgtok megreccsenő derékkal; gyökerük hozta a mélység, lombjuk az ég parancsát, szelek a nagyvilág híreit: koronájuk alatt elfért egy nemzet, míg éltek vénen is lombosodva.

A vers mottója „Deák Ferenc emlékének” ajánlja ezt az újabb szülőföldvallomást, egyszersmind megidézi a másik „józsanság-lángelmét”, Arany Jánost. Arany az irodalomtörténész Keresztury Dezső „Deák Ference”: kis Arany-könyvétől (1 937) a *Mindvégig* szintéziséig (1 990) elkíséri. Fővárosi dolgozószobája falán is a zalai és a bihari „lángelme” arcmását tartotta, s ha Deákról vagy Aranyról szólhatott, mindig volt ihlete és mondanivalója. (A *Palota foglya* címmel például külön is kiadta az Arany-monográfia ama fejezetét, amely Arany akadémiai főtitkárságának „börtöneit” tárgyalja.)

A mikor Deák 1876-ban meghalt, az Akadémia - akárcsak Széchenyi elhunytakor - Aranytól kérte-várta a gyászünnepre az ódát. De ő most elhárította a megtiszteltetést. A *jó öreg úrról* címmel azonban fennmaradt egy Deákot megidéző 1 877 utáni verstöredéke:

„Öreg” névvel hódolt eszének
Az a bizalmas tisztelet,
Mely a szívet nem érzi vénnek,
S midőn tisztel, inkább szeret.

A fennmaradt huszonegy sorból csak négyet idéztem.

Azért nem többet, mert a Keresztury-kultusz értelmes ébrentartására visszatérve azt javasolhatom: a zalaegerszegi Keresztury-Ház Kuratóriuma vagy a Pannon Tükör szerkesztősége írjon ki zalai diákoknak pályázatot A *józsanság lángelméi* elemzésére. Hányják fel ők a versbe is beleírt Megyei Könyvtár könyveit, nyomozzák sorról-sorra, mi mire vonatkozik a versben, milyen nyelvi, tárgyi és források szerinti magyarázatot kell azokhoz fűzni, vizsgálják meg, hogyan tükröződik abban Zalaegerszeg s Zala topográfiája és művelődéstörténete, értelmezzék ők, mit tudunk meg az ország akkori közállapotáról, továbbá, hogy miként van benne A *józsanság lángelméi*-ben Keresztury Dezső embereszményének foglalatja; ha tetszik, a maga vágyott önarcképe is.